

‘Ik ben blij dat mijn dochter komt. Al is het erg dat ze mij dood zal moeten zien’

Euthanasie bij psychisch lijden staat ter discussie. Maar Anne Marie (64) ervoer het als een bevrijding uit een neerwaartse spiraal, het gevolg van haar bipolaire stoornis. ‘Ik heb tranen met tuiten gehuild toen eindelijk een psychiater zei dat ze mij begreep.’ Dit is haar verhaal, maar ook dat van haar kinderen. Veerle Beel, illustraties Annelien Smet

Aan het eind van een lange gang, op een gesloten afdeling voor geriatrische psychiatrie in een Gents ziekenhuis, bevindt zich haar kamer. De huiselijke sfeer verrast me. Het is Goede Vrijdag en Anne Marie* is bereid tot een gesprek over haar euthanasie, die gepland is voor exact een week later. De zon schijnt en de zonnewering laat de ziekenhuiskamer in weldadige rust baden. Anne Marie staat op van haar schrijftafeltje, waarboven een leeslamp brandt. Ze ziet er op het eerste gezicht niet ziek uit, maar wijst me op haar rechtervoet, die in een verband zit: ‘Ik heb een enkelbreuk gehad en twee barsten in mijn voet.’

Vanwege haar voorgeschiedenis bood de psychiater haar aan om naar deze afdeling te komen. ‘Ik heb een kamer voor mij alleen gekregen: een groot geschenk. Zo kan ik rustig toeleven naar mijn einde en afscheid nemen van iedereen. Ik ben er oprecht klaar voor. Ik zal de dood als een verademing ervaren. Het is een lang proces geweest. Niet alle artsen en psychiaters staan hiervoor open. Ze erkennen het lijden onvoldoende. Dat is waarom ik mijn verhaal wil doen. Ik heb tranen met tuiten gehuild toen er eindelijk een psychiater zei dat ze me begreep, en dat ze een positief advies zou verlenen. Ze zei: mevrouw, u hebt wel héél veel meegemaakt.’

Waar te beginnen? Bij haar jeugd als middelste in een groot, klassiek gezin, waar de jongens mochten studeren en de meisjes ook, maar liever niet aan de universiteit? Bij haar huwelijk, dat in de jaren 90 op de klippen liep omdat ze haar vleugels wilde uitslaan? Of bij haar grootmoeder, die in een psychiatrische kliniek is overleden? ‘Ik ben de enige die het heeft overgeërfd. Ik heb een bipolaire stoornis.’

‘Ik hoor er niet meer bij. Vorig jaar heb ik de hele zomer doorgebracht in dit ziekenhuis. Zoiets wil ik niet nog een keer’

Anne Marie

‘Mijn jeugd was nochtans vrolijk. Ik ben nog als verbondsverantwoordelijke met twintig monitoren en vierhonderd kinderen op kamp geweest naar Malonne! Ik ben in de Chiro geweest en later ben ik voorzitter van het oudercomité van de school van mijn kinderen geworden. Mijn stemming ging toen ook al op en neer, maar niet zo erg als later.’

Net voor de zomer van 2017 ondernam Anne Marie voor de vierde keer een ernstige suïcidepoging, bij haar thuis, in een sociaal woonblok vlak bij de Watersportbaan. ‘Omdat mijn huisarts met zwangerschapsverlof was, is toen dokter T. gekomen. Zij is op mijn appartement geweest. Zij heeft gezien hoe erg ik eraan toe was. Zij heeft me naar de spoed gebracht, waar ik maar één ding als een mantra herhaalde: ik wil dood!’

‘Wil je alsjeblieft noteren dat het niet alleen vanwege mijn bipolaire stoornis is dat ik euthanasie vraag? Er speelt zoveel meer mee. Mijn financiële situatie is allesbehalve rooskleurig. Door de vele medicatie – acht pillen per dag – ben ik 15 kilogram verzwaard, en ik kan me niet eens een nieuwe jurk veroorloven. Straks ga ik met pensioen en moet ik met nog minder rondkomen. Ooit was ik een fiere vrouw. Nu woon ik in een sociaal appartementsblok. Als ik mijn fiets in de garage zet, moet ik afval uit de fietszakken vissen. Ze stoppen er zelfs vuile luiers in! Het is er lawaaiig en ik ben net supergevoelig voor licht, lawaai en andere indrukken. Dat is de laatste twintig jaar alleen maar verergerd.’

‘Als ik zou blijven leven, zou het zeker nog tot na de zomer duren voor ik weer een beetje kan stappen: zowat het enige tijdverdrijf dat me nog rest. Op familiebijeenkomsten vertellen mijn zussen en broers over de fijne vakanties die ze hebben gehad. Ik ben al jaren nergens naartoe geweest. Ik hoor er niet meer bij. Vorig jaar, na mijn zelfmoordpoging, heb ik de hele zomer doorgebracht in dit ziekenhuis. Zoiets wil ik niet nog een keer. Ik ben al zover afgegleden en het kan alleen nog verder bergaf gaan. Als ik niet waardig kan leven, wil ik waardig kunnen sterven. *Vivre à genoux mais mourir debout!*’

Ik probeer de chronologie in haar levensverhaal goed te volgen, wat niet gemakkelijk is omdat het gesprek met Anne Marie alle kanten uitwaaiert: ze praat over haar jeugdjaren, haar huwelijk, haar vele jobs, de geboorte van haar kinderen, het drukke leven als tweeverdieners. En ook over haar zoektocht naar stabiliteit na de scheiding en haar vele verhuizingen. ‘Ik heb sinds de scheiding nooit meer het gevoel gehad dat ik samen met mijn zoon en mijn dochter een gezinsleven deelde, of dat ik hen naar hun volwassenheid heb kunnen begeleiden.’

Elektroshocks

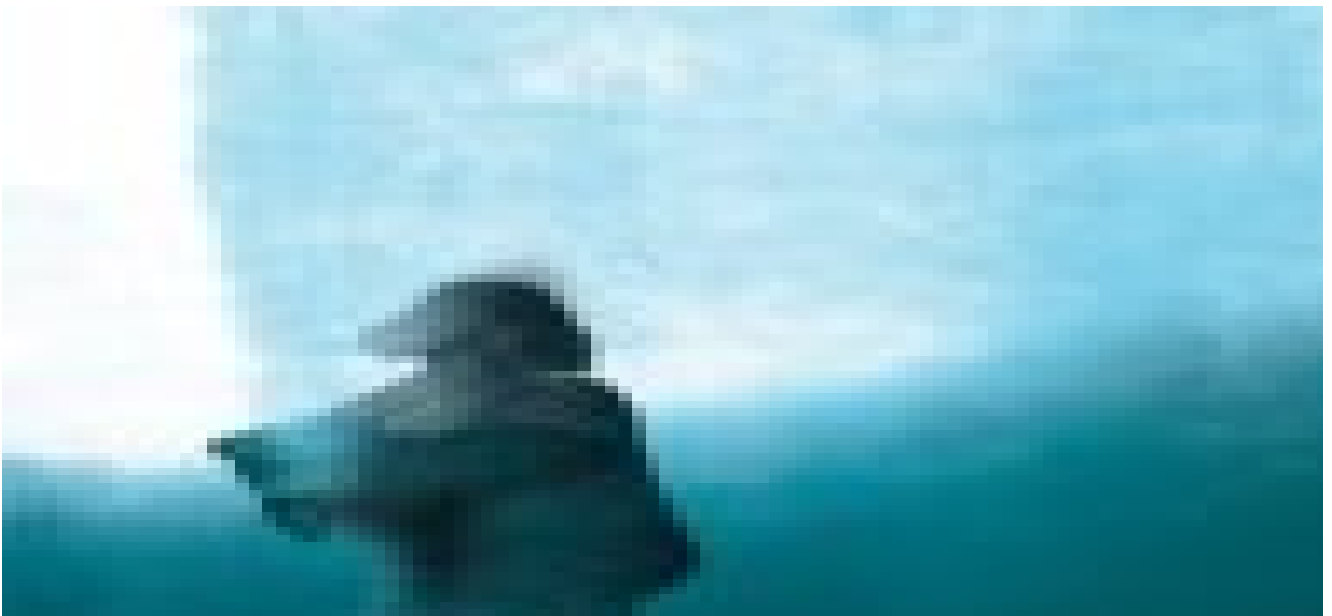
Ze geeft toe: 'Ik had toen ook een serieus drankprobleem. Als je mijn kinderen ziet, moet je hen daar zeker naar vragen. Ze zullen het je wel vertellen, hoe erg dat voor hen is geweest.' Bij de samenvatting die ze in keurig handschrift op zes velletjes voor me heeft neergepend, heeft ze naast 'alcoholprobleem' drie stevige kruisjes gezet.

In feite is de relatie met haar kinderen al jaren *gebrouilleerd*. 'De afgelopen twee jaar heb ik een *contactstoornis* gehad met mijn dochter. Door al wat er gebeurd is, hechten mijn kinderen erg aan hun privacy. Ik heb die regel eens doorbroken door onverwacht bij haar aan te bellen. Dat was de druppel.' Over haar zoon blijft ze vager. Ze zegt dat ze hem vaak belt, maar vertelt er niet bij dat ze dan altijd op zijn voicemail belandt. Het is van september geleden dat ze hem nog heeft gezien. 'Mijn kinderen hebben het heel moeilijk gehad met mijn situatie. Vandaag zijn ze *ondoordringbaar*, maar ik begrijp het, want tegenover hen heb ik het meest gefaald. Ik ben een niet-evidente moeke voor hen geweest. En ik wil ze niet opzadelen met de taak om ook nog voor een bejaarde moeke te zorgen, die misschien dementie krijgt of kanker. Ik wil voorkomen dat ze ooit een beslissing moeten nemen over mijn levenseinde. Ik beslis dat liever zelf, nu ik nog kan.' Drie artsen hebben advies verleend bij haar euthanasievraag, zoals dat wettelijk hoort bij psychisch lijden – bij een 'gewone' euthanasievraag zijn maar twee artsen vereist. Twee van de drie, onder wie een psychiater en haar huisarts, hebben zich uitdrukkelijk positief uitgesproken. 'Ondanks het grote psychische lijden dat ik door mijn psychiatrische stoornis heb ervaren, was het niet zo gemakkelijk. De wet is één zaak, maar je moet een dokter vinden die het wil doen. De huisdokter heeft mijn familie uitgenodigd voor een gesprek en ze heeft me doorverwezen naar het Universitair Ziekenhuis voor elektroshocks. Dat was geen prettige ervaring, maar ik heb ermee ingestemd, omdat ik uitbehandeld moest zijn. Na de zesde keer zijn ze ermee opgehouden, omdat ik schreeuwend uit mijn verdoving ben ontwaakt. Ze zeiden dat ik opnieuw manisch was, maar dat is niet waar. Ik wilde er gewoon niet mee doorgaan. Ik kreeg er allerlei nare bijwerkingen van. Dat had geen zin.'

Over een week gaat het dus gebeuren? 'Precies, ik begin aan mijn Goede Week. Bang voor de dood ben ik niet, wat er volgt, weten we toch niet en ook Etienne Vermeersch kan het ons niet komen vertellen. Ik heb alles geregeld. Het gaat bij mij thuis gebeuren. Mijn dochter, jongste zus en enkele broers zullen erbij zijn. Ik ben blij dat mijn dochter komt, al vind ik het erg voor haar dat ze mij dood zal moeten zien. Nadat ik ben *overgegaan*, wil ik een afscheid in intieme kring.'

Geweldig, voor één dag

Drie dagen voor de euthanasie van Anne Marie ontmoet ik haar zoon Matthias en dochter Marie in Gent. Ze zijn op restaurantbezoek geweest met hun moeder, twee ooms en een neef. 'We hebben een warm gesprek met haar gehad', zegt de zoon. 'Dat was lang geleden.' 'Als we met haar alleen zijn, is het meestal twee tegen een', zegt de dochter. 'We beschermen elkaar al jaren tegen de verwijten die ons moeke maakte.'

Matthias is vijf jaar ouder dan zijn zus. ‘Wat maakt dat ik nog enkele mooie herinneringen aan moeke heb. Ik heb een mooie kindertijd gehad, maar toen ik 12 of 13 jaar was, gingen mijn ouders uit elkaar. Het was de leeftijd waarop ik besepte dat het niet normaal was zoals zij de wereld tegemoet trad. Of ze was superenergiek, en sprak op straat iedereen aan. Of ze bleef dagenlang in bed liggen. We hebben heel vaak vader moeten bellen om ons te komen halen, omdat zij niet voor ons kon zorgen.’ ‘Ik ben moeke dankbaar voor de eerste jaren, waarin ze mij haar liefde voor taal en boeken heeft doorgegeven. Helaas weegt dat niet op tegen de constante onzekerheid over welke verwijten ze ons ging maken. Het permanente wantrouwen dat haar wisselende stemmingen met zich meebrachten. En het verdriet bij het beseft dat je moeder liever zelfmoord pleegt dan bij jou te blijven. Vijftien jaar geleden, toen ik begon te werken, heb ik uit zelfbehoud met haar gebroken. Ik had liever niet dat ze wist waar ik woonde en ik beluisterde haar voicemailberichten niet altijd. Zij was altijd de goeie, al de anderen waren slecht. Terwijl zij net degene is die heel haar omgeving, en ons, zoveel schade heeft berokkend.’

‘Toen we klein waren, kon ze geweldige verjaardagspartijtjes organiseren’, vertelt Marie. ‘Vrienden en familie vonden het fantastisch, en dat was het ook – voor één dag. Maar wij maakten dat elke dag mee: de hyperactiviteit, de manische emoties, de chaos die heerste zonder een spoor van structuur. De laatste jaren kon ze niet eens meer voor zichzelf zorgen: ze maakte haar huis niet schoon, deed de was niet en kon de boodschappen niet doen. Ik heb dat jarenlang voor haar gedaan. Ik heb zelfs elk van haar nieuwe woonplaatsen helpen inrichten. Behalve op het laatste adres, toen had ik er echt geen zin meer in.’

‘Mijn zus is meer moeder voor ons moeke geweest dan zij voor ons’, zegt Matthias.

‘Het moet niet nog erger worden. Ik heb al zoveel mensen gekwetst. Het ergste is dat ik compleet gefaald heb tegenover mijn kinderen’

ANNE MARIE

Marie wil haar moeder ook in deze laatste dagen bijstaan: ‘Moeke heeft me dat gevraagd en ik ben daartoe bereid, omdat ik die rol ken. Ik weet niet wat haar dood met me zal doen, maar door erbij te zijn, behoud ik als het ware de controle. Het geeft me een veiliger gevoel. Ook ik ben door de hele situatie afstandelijker geworden. Ik ervaar dat in mijn eigen leven: als je geen band met je moeder hebt, is het niet mogelijk om een band te ontwikkelen met je stiefmoeder, of met je schoonmoeder. Of om zelf een zorgende moeder te zijn.’

Ikke, ikke, ikke

In hun jeugd is er nauwelijks met hen over de ziekte van hun moeder gepraat. ‘Wij gingen telkens op bezoek als ze opgenomen werd in de psychiatrie: in Kortrijk, in Brugge, in Melle. Nergens heeft men gevraagd: hoe gaat het eigenlijk met jullie? Achteraf gezien is dat vreemd, want wij waren toch kinderen van een ouder met een zware psychiatrische problematiek?’

‘Ook in de familie werd het probleem niet erkend. Als moeke raar deed, zeiden ze dat het door de drank kwam, en dat iedereen weleens een glas te veel opheeft op een familiefeest. Dat ze meer dronk dan goed voor haar was, zagen ze niet. En ook niet dat er achter die verslaving veel meer schuilging. Daardoor kwamen wij in een emotioneel isolement terecht. Het is daarom dat we aan dit artikel meewerken: moeke heeft zichzelf altijd op het voorplan gezet. Toch is dit niet alleen haar verhaal, het is ook dat van ons.’

‘Ze heeft zoveel kansen gekregen in haar leven, maar ze heeft ze allemaal verkwanseld. Dat komt niet alleen door haar ziekte, het is ook een kwestie van karakter’

MATTHIAS, HAAR ZOON

Bij dokter T., de huisdokter van hun moeder, hebben ze het twee maanden geleden kunnen vertellen. ‘Ik vond het eerst een beetje vreemd dat ze ons uitnodigde’, zegt Matthias. ‘Het is niet aan ons om toestemming te geven voor de euthanasie van onze moeder. Dat is onze rol toch niet?’

Marie zegt: ‘We hebben zoveel voorbeelden gegeven dat het op den duur leek alsof we pro euthanasie aan het pleiten waren.’

Zijn ze niet bang dat ze zich ooit schuldig gaan voelen, aangezien de familiale en sociale situatie van hun moeder mee een rol speelt in haar vraag naar euthanasie? ‘Helemaal niet’, zegt Matthias. ‘Het klopt dat de situatie van moeke niet rooskleurig is, maar dat heeft ze voor honderd procent aan zichzelf te danken. Ze had een gezin, ze had ooit een mooie job, en ja, ze was ziek. Maar ze was allesbehalve therapietrouw. Ze deed niet wat de dokters zeiden, ze slikte haar medicijnen niet. Dat vind ik nog het ergst van al: ze heeft zoveel kansen gekregen in haar leven, maar ze heeft ze allemaal verkwanseld. Dat komt niet alleen door haar ziekte, het is ook een kwestie van karakter.’

Marie, haar dochter

‘Nu hoeven we nooit meer bang te zijn. Bang voor wat ze kon aanrichten. Om haar hebben we altijd een beetje ingetogen geleefd. Misschien kan nu de echte Marie opstaan’

‘Ook ik heb haar ontzettend veel kansen gegeven’, zegt Marie. ‘Maar ze beschaamde mijn vertrouwen keer op keer. Als je haar op een goed moment iets persoonlijks toevertrouwde, vertelde ze dat later aan Jan en alleman. Ooit is ze eens naar mijn jeugdcafé getrokken om er allerlei rare spinsels over mij te vertellen. Wij moesten altijd de brokken lijmen.’

‘En als het wettelijk niet mogelijk zou zijn, zou moeke het wel op een andere manier doen’, denkt Matthias. ‘Elke keer als ik een oproep krijg van een onbekend 09-nummer, bevries ik even omdat ik vrees dat er met moeke iets ergs is gebeurd. Hoe vaak stonden we als tieners niet klaar om naar haar te vertrekken en ging het op het laatste nippertje niet door, omdat moeke weer eens in het ziekenhuis lag?’

Marie herinnert zich goed die keer dat een tante haar kwam ophalen, omdat haar moeder een ongeval had gehad. ‘Ik vroeg aan mijn tante: is het een gewoon ongeval geweest, of iets anders? Nee, nee, zei ze, het is een gewoon ongeval. En toen ik in het ziekenhuis aankwam, bleek dat moeke me niet wilde zien. Ze lag alleen maar te roepen dat ze dood wilde. Rázend was ik. Ik ben thuisgekomen en meteen naar mijn kamer gestormd. Het maakte me zo opstandig dat ze alleen maar aan zichzelf dacht!’

Onwezenlijk snel

Weer drie dagen later, vrijdagmiddag. Om 14 uur verzamelen enkele broers, een zus en de dochter van Anne Marie zich in haar appartement. Er is taart en champagne voor de gasten, zal haar dochter me later vertellen. Anne Marie eet en drinkt zelf niets, omdat ze straks het euthanasiemedicijn via een drankje tot zich zal nemen en ze wil niet dat voedsel daar mee interfereert. Stipt om 15 uur bellen de dokters aan. Dokter T. heeft nooit eerder een euthanasie uitgevoerd en laat zich daarom begeleiden door een meer ervaren confrater. Dokter T. weet niet wat het met haarzelf zal doen en weet ook nog niet of ze na deze eerste keer bereid zal zijn om nog andere patiënten bij hun euthanasievraag te helpen. Gezien haar geloof heeft ze ethische bezwaren, maar ze vindt niet dat ze haar persoonlijke overtuiging mag opdringen aan patiënten in nood. Als arts wil ze hen zo goed mogelijk leren kennen en beluisteren, en zo goed mogelijk bijstaan.

De twee artsen hebben Anne Marie woensdag nog gezien om te vragen of ze nog steeds overtuigd is, en ze vragen het haar nu opnieuw. Anne Marie bevestigt: ze wil het. Ze zit op de rand van haar bed, zal Marie me het tafereel later beschrijven, haar jongste zus aan haar ene zij, haar dochter aan de andere. Als ze het medicijn gedronken heeft, gaat ze liggen. Ze blijft nog zowat een kwartier praten. Dan is het gedaan. De inspuiting die de dokters hebben klaargelegd, is niet meer nodig.

‘Ze heeft mooi gesproken’, vertelt Marie enkele dagen nadat het is gebeurd. ‘Haar laatste woord kwam er bijna niet meer door. En toen toch nog. Daarna ben ik de kamer uitgelopen en heb ik mijn broer gebeld. Ik wist niet goed wat te zeggen, en hij

wist niet goed wat te antwoorden. Het ging onwezenlijk snel: ons telefoontje vond plaats om 15.23 uur.'

Matthias is prompt aan zijn bureau gaan zitten om op papier zijn hart te luchten: 'Ik ga die tekst ook op haar afscheidsviering voorlezen. Moeke wilde die vooraf volledig zelf regisseren, maar wij vinden dat de waarheid gezegd mag worden. Ook als sommige mensen zullen schrikken.'

'Moeke wilde een viering in intieme kring, maar wij hebben vrienden uitgenodigd', zegt Marie. 'Zij heeft al afscheid genomen. Het is nu aan ons.'

Eeuwig ademen

Na de afscheidsviering spreek ik hen nog een keer. 'Het was een zware dag', zegt Matthias. 'Er is een mooi, volledig portret van moeke geschetst: sommige familieleden haalden heel goede herinneringen aan haar op, van lang geleden. Een oom heeft zich in naam van de familie verontschuldigd, omdat zij niet beseft hebben wat wij als kind hebben doorgemaakt. Dat is enorm hard bij mij binnengekomen – en toen was ik nog niet eens aan de beurt gekomen ... Mijn tekst was hard en emotioneel. Ik besef dat, maar ik wilde niemand iets verwijten. Dit is een situatie die ons overkomen is, en waar niemand schuld aan heeft. Er is nog lang over nagepraat. Ik had domweg geen zakdoek mee en dat bleek een grote vergissing.'

'Natuurlijk voel ik verdriet', zegt Marie. 'Niet alleen om haar dood, maar om al die jaren van gemis. Van mijn beide ouders lijkt zij het meest op mij. Ik heb dezelfde drive en dezelfde interesses. Maar ik heb moeke nooit gekend zoals ze echt was of had kunnen zijn. Ook daarvan moet ik nu afscheid nemen. Hopelijk is het ook een nieuw begin. Want nu hoeven we nooit meer bang te zijn. Niet bang van haar, maar bang voor wat ze kon aanrichten. Het klinkt misschien gek, maar we voelen ons opgelucht. Om haar hebben we altijd een beetje ingetogen geleefd. Misschien kan de echte Marie nu opstaan.'

Op het afscheidskaartje van Anne Marie staat een gedicht, dat eindigt met deze regels: *'Wat geeft het wat ik was of ben? Nu kan ik eeuwig ademen.'* De auteur is J.C. Bloem. Titel van het gedicht: De bevrijde.

Valt er nog een kanttekening te maken? Bijvoorbeeld: wat zegt het over onze samenleving en over onze gezondheidszorg als mensen met een psychiatrische problematiek zich zo verloren kunnen voelen? 'Ja, natuurlijk, het is een belangrijke moreel-filosofische vraag', zegt een van de broers van Anne Marie, degene die haar de voorbije jaren met alle praktische zaken heeft geholpen. 'Maar zij vroeg mij om hulp, en ik heb haar die gegeven. Ik heb gezien hoe ellendig ze zich voelde in de zomer van 2017, na haar zoveelste zelfmoordpoging. Sindsdien ging ik een keer per week met de trein naar haar toe. Ik heb haar informatie gegeven, maar zij heeft elke stap zelf gezet. Ik heb haar niet aangemoedigd, en niet tegengehouden. Ik heb vooral begrip proberen te tonen. Wat was het alternatief? Tegen een schoonzus die bezwaar maakte, heb ik weleens gezegd: neem haar dan in huis! Het is nog maar de vraag of dat haar fundamentele gevoel van eenzaamheid zou hebben opgelost. En wie is daar nog toe bereid? Zijn wij nog de hoeder van onze broeders of zusters? Zijn wij tot het eind van ons leven verantwoordelijk voor elkaar, omdat we in hetzelfde huis zijn opgegroeid? Ik denk eerlijk gezegd niet dat we nog in zo'n samenleving leven.' * *De familienamen van alle betrokkenen worden vanwege de privacy niet vermeld.*

Wie met vragen zit over zelfdoding, kan contact nemen met de Zelfmoordlijn. Bellen kan op het gratis nummer 1813, chatten kan op www.zelfmoord1813.be